

Sygn. akt III AUa 1856/16

WYROK

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 21 marca 2017 r.

Sąd Apelacyjny w Gdańsku - III Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych

w składzie:

Przewodniczący:	SSA Maciej Piankowski (spr.)
Sędziowie:	SSA Maria Sałańska - Szumakowicz SSA Barbara Mazur
Protokolant:	sekr.sądowy Agnieszka Makowska

po rozpoznaniu w dniu 21 marca 2017 r. w Gdańsku

sprawy D. Ł.

przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych Oddział w G.

o zwrot nienależnie pobranego świadczenia

na skutek apelacji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddział w G.

od wyroku Sądu Okręgowego w Gdańsku VII Wydziału Pracy i Ubezpieczeń Społecznych z dnia 23 sierpnia 2016 r.,
sygn. akt VII U 2027/15

oddala apelację.

SSA Maria Sałańska – Szumakowicz SSA Maciej Piankowski SSA Barbara Mazur

Sygn. akt III AUa 1856/16

UZASADNIENIE

Decyzją z dnia 24.09.2015 r. pozwany organ rentowy - Zakład Ubezpieczeń Społecznych Oddział w G. zobowiązał ubezpieczoną D. Ł. do zwrotu nienależnie wypłaconych świadczeń emerytalnych za okres od 01.06.2015 r. do 31.07.2015 r. w kwocie 3009,50 zł.

Ubezpieczona nie zgodziła się z tą decyzją.

Pozwany wniósł o oddalenie odwołania i wyjaśnił, że w dniu 06.08.2015 r. ubezpieczona wycofała wniosek o podjęcie wypłaty emerytury załatwiony decyzją z 03.07.2015 r. Decyzją zaś z 06.11.2015 r. umorzono postępowanie zgodnie z ww. wnioskiem, w konsekwencji czego wypłacona emerytura jest nienależna.

Wyrokiem z dnia 23.08.2016 r. Sąd Okręgowy w Gdańsku VII Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych zmienił zaskarżoną decyzję i ustalił, że ubezpieczona nie jest zobowiązana do zwrotu emerytury wypłaconej jej za okres od 01.06.2015 r. do 31.07.2015 r. w kwocie 3009,50 zł.

Powyższe rozstrzygnięcie Sąd Okręgowy oparł na następujących ustaleniach i rozważaniach.

Ubezpieczona (ur. (...)) wnioskiem z 02.03.2015 r. wystąpiła o przyznanie emerytury.

Od 06.11.1990 r. do 31.05.2015 r. ubezpieczona była zatrudniona w (...) Sp. z o.o. na stanowisku szwaczki.

Decyzją z 08.04.2015 r. pozwany przyznał ubezpieczonej emeryturę od 31.03.2015 r., tj. od osiągnięcia wieku emerytalnego. Emerytury wyniosła 1.584,15 zł. Wypłata emerytury podlegała zawieszeniu, gdyż ubezpieczona kontynuowała zatrudnienie.

Wnioskiem z 12.06.2015 r. ubezpieczona wystąpiła o podjęcie wypłaty zawieszzonego świadczenia z uwagi na ustanie stosunku pracy.

Decyzją z 03.07.2015 r. pozwany ustalił wysokość i podjął wypłatę emerytury od 01.06.2015 r., tj. miesiąca, w którym zgłoszono wniosek. Wysokość emerytury wyniosła miesięcznie 1.434,40 zł.

Wnioskiem z 13.07.2015 r. ubezpieczona wystąpiła o ponowne ustalenie wysokości świadczenia.

Decyzją z 27.07.2015 r. pozwany przeliczył świadczenie od 01.07.2015 r., tj. od miesiąca w którym zgłoszono wniosek. Wysokość emerytury do wypłaty wyniosła 1.546,96 zł.

Ubezpieczona w trakcie rozmowy telefonicznej przeprowadzonej z pracownikiem ZUS z dnia 06.08.2015 r. została poinstruowana o możliwości wycofania wniosku o podjęcie wypłaty emerytury i złożenia go ponownie, z uwagi na fakt, iż emerytura naliczona w miesiącu czerwcem jest najmniej korzystna. Ubezpieczonej jednakże nie udzielono pouczeń dotyczących dalszych konsekwencji takiego działania, tj. utraty prawa do świadczenia, które zostało wypłacone na podstawie uprzednio wydanej decyzji oraz o obowiązku zwrotu takiego świadczenia.

W dniu 06.08.2015 r. ubezpieczona złożyła pozwanemu wniosek o wycofanie wniosku złożonego w sprawie polskiego świadczenia emerytalno-rentowego oraz świadczenia zagranicznego. Wniosek dotyczył decyzji z dnia 03.07.2015 r. Jednocześnie wnioskiem z 06.08.2015 r. ubezpieczona wniosła o ponowne naliczenie emerytury.

Decyzją z 22.09.2015 r. pozwany ustalił wysokość i podjął wypłatę emerytury od 01.08.2015 r., tj. od miesiąca w którym zgłoszono wniosek. Wysokość świadczenia wyniosła 1.748,31 zł.

Zaskarżoną decyzją z 24.09.2015 r. pozwany zobowiązał ubezpieczoną do zwrotu nienależnie wypłaconych świadczeń za okres od 01.06.2015 r. do 31.07.2015 r. w kwocie 3.009,50 zł. Decyzja została ubezpieczonej doręczona dnia 12.10.2015 r.

Decyzją z 06.11.2015 r. po rozpoznaniu wniosku z 06.08.2015 r. pozwany umorzył postępowanie w sprawie.

Wypłata emerytury za czerwiec i lipiec 2015 r. została dokonana 09.07.2015 r.

Sąd Okręgowy wyjaśnił, że okoliczności bezsporne ustalił na podstawie dokumentacji zgromadzonej w aktach sprawy, w aktach ubezpieczeniowych pozwanego, których prawdziwości i rzetelności nie kwestionowała żadna ze stron postępowania. W związku z czym Sąd ten również nie znalazł podstaw do podważenia jej wiarygodności z urzędu.

Sąd Okręgowy zważył, że odwołanie zasługiwało na uwzględnienie. Przedmiotem sporu była zasadność nałożonego na ubezpieczoną obowiązku zwrotu emerytury pobranej za czerwiec i lipiec 2015 r.

Sąd Okręgowy wskazał, że zgodnie z art. 84 ust. 1 ustawy z dnia 13.10.1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz. U. z 2015 r., poz. 748 ze zm., dalej: ustawa systemowa), osoba, która pobrała nienależne świadczenie z ubezpieczeń społecznych, jest obowiązana do jego zwrotu, wraz z odsetkami, w wysokości i na zasadach określonych przepisami prawa cywilnego.

Celem regulacji wynikającej z art. 84 ust. 6 ustawy systemowej jest umożliwienie organowi rentowemu odzyskania świadczeń, które bez jego winy zostały wypłacone bądź zawyżone, a nie ma przy tym podstaw, aby uznać, że pobierająca je osoba zobowiązana byłaby do ich zwrotu w myśl zasad wynikających z art. 84 ust. 1 i 2 ustawy systemowej. Organ rentowy ma w takiej sytuacji podstawy do żądania zwrotu nadpłaconych kwot od odpowiedzialnego za zaistnienie takiej sytuacji płatnika, pochodzące od którego nieprawdziwe informacje doprowadziły do wypłacenia nienależnych świadczeń (wyrok Sądu Najwyższego z 10.06.2008 r., I UK 376/07).

Na zasadzie art. 84 ust. 5 ustawy systemowej, przepisów ust. 2-4 i 8 nie stosuje się, jeżeli przepisy szczególne określające zasady przyznawania i wypłacania świadczeń stanowią inaczej. W przypadku zatem nienależnie pobranej renty z tytułu niezdolności do pracy, uwzględnić należy także regulację ustawy z dnia 17.12.1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz. U. z 2009 r., nr 153, poz. 1227 ze zm., dalej: ustawa). Stosowna regulacja dotycząca omawianego zagadnienia znajduje się w art. 138 ustawy.

W myśl art. 138 ust. 1 i 2 ustawy, osoba, która nienależnie pobrała świadczenia, jest obowiązana do ich zwrotu. Za nienależnie pobrane świadczenia w uważa się:

1. świadczenia wypłacone mimo zaistnienia okoliczności powodujących ustanie lub zawieszenie prawa do świadczeń albo wstrzymanie wypłaty świadczeń w całości lub w części, jeżeli osoba pobierająca świadczenia była pouczona o braku prawa do ich pobierania;
2. świadczenia przyznane lub wypłacone na podstawie fałszywych zeznań lub dokumentów albo w innych przypadkach świadomego wprowadzenia w błąd przez osobę pobierającą świadczenia.

Z kolei ust. 5 tego przepisu wskazuje, iż kwoty nienależnie pobranych świadczeń w związku z osiągnięciem przychodów, o których mowa w art. 104 ust. 1, podlegają zwrotowi za okres nie dłuższy niż 1 rok kalendarzowy poprzedzający rok, w którym wydano decyzję o rozliczeniu świadczenia, jeżeli osoba pobierająca to świadczenie powiadomiła organ rentowy o osiągnięciu przychodu, w pozostałych zaś przypadkach - za okres nie dłuższy niż 3 lata kalendarzowe poprzedzające rok wydania tej decyzji.

Zgodnie z art. 116 ust. 2 ustawy, wniosek o emeryturę może być wycofany, jednakże nie później niż do dnia uprawomocnienia się decyzji. W razie wycofania wniosku postępowanie w sprawie świadczeń podlega umorzeniu.

O powyższym uprawnieniu ubezpieczona została poinformowana w trakcie rozmowy z pracownikiem ZUS z dnia 06.08.2015 r., jednakże jak wynika z nagrania, nie została jednocześnie pouczona o konsekwencjach takiego działania.

W praktyce kwestia „odpowiedniego pouczenia” świadczeniobiorcy jest powodem wielu wątpliwości i sporów. Wielokrotnie wypowiadały się w tym zakresie sądy. Warto wskazać na wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 22.02.2000 r. (III AUa 845/99), gdzie wskazano, że o właściwym pouczeniu skarżącej w sprawie braku prawa do pobierania świadczenia można mówić dopiero wówczas, gdy organ rentowy poprawił i doprecyzował treść pouczenia w taki sposób, że stało się ono czytelne, jasne i zrozumiałe dla ubezpieczonego. Pouczenie o okolicznościach, których wystąpienie powoduje brak prawa do świadczenia, może również polegać na przytoczeniu przepisów wskazujących te sytuacje. Jednak musi to być na tyle zrozumiałe, aby ubezpieczony mógł je odnieść do własnej sytuacji. Tak stwierdził Sąd Najwyższy w wyroku z 14.03.2006 r. (I UK 161/05). Trzeba jednak podkreślić, że wymóg pouczenia ma charakter formalny. Oznacza to, że osoba, której umożliwiono zapoznanie się ze stosowną informacją (pouczeniem), nie może zasłaniać się tym, że faktycznie nie zapoznała się z jego treścią. Dlatego też np. nieprzeczytanie prawidłowego pouczenia nie zwalnia z obowiązku zwrotu nienależnego świadczenia.

W niniejszej sprawie istotne znaczenie miało ustalenie, czy w stanie faktycznym zastosowanie znajduje przepis art. 138 ustawy o emeryturach i rentach z FUS zawierający definicję nienależnie pobranego świadczenia. Uznanie bowiem, że świadczenie emerytalne wypłacone przez ZUS ubezpieczonej za okres wymieniony w spornej decyzji, było świadczeniem nienależnie pobranym, rodziłoby skutek z treści art. 138 ust. 1 w/w ustawy, tj. obowiązek zwrotu tego świadczenia.

Bogate orzecznictwo dotyczące przepisów o zwrocie nienależnie pobranych świadczeń z ubezpieczeń społecznych tak w obecnym, jak w poprzednim stanie prawnym, rozróżnia wyraźnie, iż w prawie ubezpieczeń społecznych „świadczenie nienależnie pobrane”, to nie tylko „świadczenie nienależne” (obiektywnie, np. wypłacane bez podstawy prawnej), ale także „nienależnie pobrane”, a więc pobrane przez osobę, której przypisać można określone cechy dotyczące stanu świadomości (woli) lub określone działania (zaniechania). Przyjmuje się więc, że obowiązek zwrotu obciąża tylko tego, kto przyjął świadczenie w złej wierze, wiedząc, że mu się nie należy. Dotyczy to zarówno osoby, która została pouczona o okolicznościach w jakich nie powinna pobierać świadczeń, jak też tej osoby, która uzyskiwała świadczenia na podstawie przedstawionych nieprawdziwych dokumentów lub zeznań albo w wypadkach innego świadomego wprowadzenia w błąd organu rentowego. Wypłacenie świadczenia w sposób, na który nie miała wpływu wina świadczeniobiorcy nie uzasadnia powstania po stronie osoby ubezpieczonej obowiązku zwrotu nienależnie pobranego świadczenia (por. wyrok TUS z 11.01.1966 r., III TR 1492/65, OSPiKA 1967, nr 10, poz. 247; wyr. SN z 28.07.1977 r., II UR 5/77, OSNCP 1978, nr 2, poz. 37; wyrok SN z 16.02.1987 r., II URN 16/87, PiRS 1988 nr 6; por. uzasadnienie wyroku SN z 04.09.2007 r., I UK 90/07, LEX 454781).

W orzecznictwie podkreśla się, iż ochrona ubezpieczonego w tym zakresie nie ma miejsca w przypadku świadomego wprowadzenia w błąd organu rentowego lub innego bezprawnego działania ubezpieczonego w celu uzyskania prawa do świadczeń z ubezpieczenia społecznego. Świadczenia wypłacone w takiej sytuacji podlegają zwrotowi w trybie przepisów dotyczących ubezpieczeń społecznych (por. wyrok SN z 20.05.1997 r., II UKN 128/97, OSNAPiUS 1998, nr 6, poz. 192).

Sąd Okręgowy stwierdził, że powołane wyżej orzecznictwo pozwala na przyjęcie, że nienależnie pobrane świadczenie w rozumieniu art. 138 ustawy, to świadczenie wypłacone mimo zaistnienia okoliczności powodujących ustanie lub zawieszenie prawa do świadczeń albo wstrzymanie ich wypłaty w całości lub w części (świadczenie nienależne, nieprzysługujące) na skutek okoliczności leżących po stronie ubezpieczonego. Wynika z tego, że nie można przyjąć, aby doszło do pobrania nienależnego świadczenia, jeżeli jego wypłata (mimo zaistnienia wskazanych okoliczności) nastąpiła z przyczyn niezależnych od ubezpieczonego. Mogą to być zarówno przyczyny leżące po stronie organu rentowego, lub niezależne od tego organu.

W związku z ponownym ustaleniem wysokości emerytury należnej ubezpieczonej z uwagi na złożenie przez nią w czerwcu 2015 r. wniosku o podjęcie wypłaty wraz ze świadectwem pracy (odrębną kwestią od przedmiotu niniejszej sprawy jest to czy owo ponowne ustalenie wysokości emerytury przez organ rentowy miało podstawę prawną) ubezpieczona poszukiwała możliwości powrotu do korzystniejszego dla niej wyliczenia emerytury wynikającego z decyzji z 08.04.2015 r. W związku z powyższym skorzystała z infolinii ZUS przedstawiając pracownikowi ZUS swoją sprawę. Tam uzyskała poradę, że może wycofać ów wniosek o podjęcie wypłaty emerytury złożony w czerwcu i złożyć go ponownie w sierpniu 2015 r., co spowoduje bardziej korzystne naliczenie świadczenia. Ubezpieczonej udzielono także szczegółowej informacji co do tego, na jakim formularzu winna zgłosić ów wniosek.

Sąd Okręgowy zauważył, że o ile informacje dotyczące możliwości wycofania wniosku były szczegółowe i kompleksowe, to już rozmowa z pracownikiem ZUS nie dotyczyła w żadnym swym fragmencie tego, czy na podstawie decyzji wydanej w wyniku wniosku złożonego przez ubezpieczoną w czerwcu 2015 r. podjęto już wypłatę świadczenia oraz tego, że w związku z cofnięciem wniosku świadczenie wypłacone na podstawie tej decyzji stanie się świadczeniem nienależnym i będzie podlegało zwrotowi.

W ocenie Sądu Okręgowego, brak jest przyczyn dla uznania prawidłowości zaskarżonej decyzji pozwanego oraz uwzględnienia kierowanego do ubezpieczonej żądania w zakresie zwrotu nienależnie pobranego świadczenia.

Ubezpieczona bowiem w żaden sposób nie została pouczona w rozmowie z pracownikiem ZUS z 06.08.2015 r. o konsekwencjach wycofania swojego wniosku, stosowne pouczenie nie znajdowało się także na druku wniosku z 06.08.2015 r. Ubezpieczona dążąc do uzyskania jak najkorzystniejszego świadczenia emerytalnego, zasięgając informacji u źródła, miała prawo sądzić, iż została prawidłowo i kompleksowo poinstruowana przez organ rentowy o sposobie rozwiązania kwestii naliczenia wysokości emerytury.

W ocenie Sądu Okręgowego, nie ulega wątpliwości, iż świadczenie wypłacone ubezpieczonej za miesiąc czerwiec-lipiec 2015 r. było nienależnym, nie ma jednak podstaw aby uznać, że było to świadczenie nienależnie pobrane.

Mając powyższe na uwadze, na mocy art. 477¹⁴ § 2 k.p.c. oraz powołanych wyżej przepisów, Sąd Okręgowy zmienił zaskarżoną decyzję pozwanego i stwierdził, iż ubezpieczona nie jest zobowiązana do zwrotu emerytury wypłaconej za okres od 01.06.2015 r. do 31.07.2015 r. w kwocie 3009,50 zł.

Apelację od powyższego orzeczenia wywiódł pozwany organ rentowy, który zaskarżył wyrok Sądu Okręgowego w całości zarzucając naruszenie art. 138 w zw. z art. 116 ust. 2 ustawy z dnia 17.12.1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (tekst jednolity Dz. U. z 2016 r., poz. 887 ze zm.) oraz art. 84 ustawy z dnia 13.10.1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz. U. z 2015 r., poz. 121 ze zm.) poprzez uznanie, że ubezpieczona nie jest zobowiązana do zwrotu nienależnie pobranych świadczeń za okres od 01.06.2015 r. do 31.07.2015 r. w kwocie 3.009,50 zł.

Pozwany wniósł o zmianę zaskarżonego wyroku w całości i oddalenie odwołania, a ewentualnie o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania przez Sąd I instancji.

Uzasadniając apelację pozwany podał, że zgodnie z art. 116 ust. 2 ustawy z dnia 17.12.1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych zanim decyzja się uprawomocni, wniosek może zostać wycofany. Po uprawomocnieniu się decyzji cofnięcie wniosku jest bezskuteczne. Wycofanie wniosku we wskazanym terminie powoduje umorzenie postępowania. W dniu 12.06.2015 r. ubezpieczona zgłosiła wniosek o podjęcie wypłaty emerytury dołączając świadectwo pracy z dnia 29.05.2015 r. wystawione przez (...) sp. z o.o. z siedzibą w T.. Decyzją z 03.07.2015 r. organ rentowy ustalił wysokość emerytury i podjął jej wypłatę. W dniu 06.08.2015 r. ubezpieczona wycofała wniosek o podjęcie wypłaty emerytury załatwiony decyzją z 03.07.2015 r. Jednocześnie złożyła wniosek o ponowne przeliczenie świadczenia i podjęcie wypłaty po dokonaniu przeliczenia. Zatem za okres czerwiec - lipiec 2015 r. ubezpieczonej nie przysługiwało prawo wypłaty emerytury. Z wycofaniem wniosku związane jest uznanie, że wniosek pierwotny nie został zgłoszony. Powyższe implikuje stwierdzenie, że decyzja podejmująca wypłatę emerytury nie istnieje w obrocie prawnym. Jednocześnie zostały wypłacone świadczenia, które ubezpieczona pobrała nienależnie. Nie można zgodzić się z twierdzeniami Sądu, że tylko pouczenie o konsekwencjach wycofania wniosku skutkuje obowiązkiem zwrotu wypłaconych świadczeń. Podstawową zasadą jest obowiązek zwrotu świadczenia, które zostało nienależnie pobrane. Obowiązek ten obciąża osobę, która takie świadczenie pobrała. Każda osoba zorientowana w życiowych sprawach dotyczących jej samej winna mieć świadomość, że wycofanie wniosku powoduje, że musi zwrócić wszystko, co w wyniku pierwotnego wniosku (następnie wycofanego) otrzymała. Celem instytucji zwrotu nienależnie pobranego świadczenia jest ochrona środków pieniężnych zgromadzonych w FUS i odzyskanie świadczeń wypłaconych niezgodnie z przepisami prawa ubezpieczeń społecznych. Z tego względu zwrot nienależnie pobranego świadczenia powinien odpowiadać wysokości kwoty, o którą bezpodstawnie został uszczuplony Fundusz Ubezpieczeń Społecznych.

Ubezpieczona wniosła o oddalenie apelacji jako nieuzasadnionej. W ocenie ubezpieczonej zaskarżony wyrok jest prawidłowy, gdyż nie była ona pouczona o braku prawa do pobrania świadczeń.

Sąd Apelacyjny zważył, co następuje.

Apelacja nie zasługiwała na uwzględnienie.

Sąd Apelacyjny aprobuje ustalenia i rozważania poczynione przez Sąd Okręgowy w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku oraz przyjmując je za własne co oznacza, że nie zachodzi konieczność ich szczegółowego powtarzania (por. wyroki Sądu Najwyższego z 27.03.2012 r., III UK 75/11, LEX nr 1213419; z 14.05.2010 r., II CSK 545/09, LEX nr 602684; z 27.04.2010 r., II PK 312/09, LEX nr 602700; z 20.01.2010 r., II PK 178/09, LEX nr 577829; z 08.10.1998 r., II CKN 923/97, OSNC 1999 nr 3, poz. 60).

Podkreślenia wymaga, że sąd drugiej instancji rozpoznający sprawę na skutek apelacji nie jest związany przedstawionymi w niej zarzutami dotyczącymi naruszenia prawa materialnego, wiążą go natomiast zarzuty dotyczące naruszenia prawa procesowego, w granicach zaskarżenia bierze jednak z urzędu pod uwagę nieważność postępowania. Oznacza to, że sąd drugiej instancji nie może z urzędu wziąć pod rozagę uchybień przepisom prawa procesowego nieobjętych zarzutami apelacji. Obowiązkiem tego sądu jest rozpoznanie podniesionych w apelacji zarzutów odnoszących się do przepisów postępowania (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 07.04.2011 r., I UK 357/10, Lex nr 863946 oraz uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego, mająca moc zasady prawnej z 31.01.2008 r., III CZP 49/07, OSNC 2008 nr 6, poz. 55).

W niniejszej sprawie apelujący nie zgłosił żadnych zarzutów odnośnie naruszenia przez Sąd Okręgowy zasad postępowania cywilnego, zaś Sąd Apelacyjny nie stwierdził z urzędu naruszeń postępowania cywilnego, które powodowałyby nieważność postępowania przed Sądem I instancji.

Jedyne zarzuty apelacji ograniczały się do naruszenia norm prawa materialnego.

Odnosząc się do podniesionych w apelacji zarzutów należy wyjaśnić, że zwrot nienależnie pobranych świadczeń ubezpieczeniowych jest ogólnie uregulowany w art. 84 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych. Zgodnie z nim osoba, która pobrała nienależne świadczenie z ubezpieczeń społecznych, jest obowiązana do jego zwrotu wraz z odsetkami ustawowymi, w wysokości i na zasadach określonych przepisami prawa cywilnego (ust. 1), przy czym, jeżeli zawiadomiła organ o zajściu okoliczności powodujących ustanie prawa do świadczeń albo wstrzymanie ich wypłaty, a mimo to świadczenia były nadal wypłacane, kwoty nienależnie pobranych świadczeń z ubezpieczeń społecznych podlegają zwrotowi bez odsetek za zwłokę (ust. 11). Podstawowy w tym zakresie art. 84 ust. 2 tej ustawy stanowi, że za kwoty nienależnie pobranych świadczeń uważa się: 1) świadczenia wypłacone mimo zaistnienia okoliczności powodujących ustanie prawa do świadczeń albo wstrzymanie ich wypłaty w całości lub w części, jeżeli osoba pobierająca świadczenie była pouczona o braku prawa do ich pobierania oraz 2) świadczenia przyznane lub wypłacone na podstawie nieprawdziwych zeznań lub fałszywych dokumentów albo w innych przypadkach świadomego wprowadzania w błąd organu wypłacającego świadczenia przez osobę pobierającą świadczenia. Podobna jest regulacja art. 138 ustawy o emeryturach i rentach (w odniesieniu do świadczeń nią objętych - emerytury, renty z tytułu niezdolności do pracy, renty rodzinnej, dodatku pielęgnacyjnego, dodatku do renty rodzinnej dla sieroty zupełnej, zasiłku pogrzebowego). Zgodnie z tym przepisem osoba, która nienależnie pobrała świadczenia, jest obowiązana do ich zwrotu (ust. 1). Za nienależnie pobrane świadczenia uważa się: 1) świadczenia wypłacone mimo zaistnienia okoliczności powodujących ustanie lub zawieszenie prawa do świadczeń albo wstrzymanie wypłaty świadczeń w całości lub w części, jeżeli osoba pobierająca świadczenia była pouczona o braku prawa do ich pobierania; 2) świadczenia przyznane lub wypłacone na podstawie fałszywych zeznań lub dokumentów albo w innych przypadkach świadomego wprowadzenia w błąd przez osobę pobierającą świadczenia oraz 3) świadczenia wypłacone z przyczyn niezależnych od organu rentowego osobie innej, niż wskazana w decyzji tego organu (ust. 2). Już ogólne spojrzenie na te przepisy wskazuje, że mimo pewnych różnic terminologicznych (art. 84 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych stanowi o „pobraniu nienależnego świadczenia” oraz o „kwotach nienależnie pobranych świadczeń”, natomiast art. 138 ustawy o emeryturach i rentach o „nienależnie pobranym świadczeniu”), łączą one dwa elementy, które są rozdzielone w przepisach prawa cywilnego. W przepisach prawa cywilnego pojęcie nienależnego świadczenia jest zobiektywizowane (art. 410 § 2 k.c.), natomiast elementy odnoszące się do stanu świadomości (woli) wzbogaconego są uregulowane odrębnie (art. 409 k.c.), a więc nie są objęte definicją tego pojęcia. W przepisach prawa ubezpieczeniowego następuje połączenie tych elementów w samej definicji „świadczenia nienależnie pobranego”, a więc w prawie ubezpieczeń społecznych „świadczenie nienależnie pobrane” to nie tylko

„świadczenie nienależne” (obiiektywnie, np. wypłacane bez podstawy prawnej), ale także „nienależnie pobrane”, a więc pobrane przez osobę, której można przypisać określone cechy dotyczące stanu świadomości (woli) lub określone działania (zaniechania). To jest właśnie podstawa rozróżnienia „świadczenia nienależnego” od „świadczenia nienależnie pobranego” (tak Sąd Najwyższy w wyroku z 04.09.2007 r., I UK 90/07).

Takie też rozróżnienie leży u podstaw orzecznictwa dotyczącego przepisów o zwrocie nienależnie pobranych świadczeń z ubezpieczeń społecznych (aktualnych i poprzednio obowiązujących, w szczególności art. 80 i 81 ustawy z 23.01.1968 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin, Dz. U. nr 3, poz. 6 ze zm.; art. 106 i 107 ustawy z 14.12.1982 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin, Dz. U. nr 40, poz. 267 ze zm.). Orzeczenia te dotyczą wprawdzie różnych świadczeń i różnych sytuacji (faktycznych i prawnych), ale możliwe jest na ich podstawie dokonanie uogólnień (tak Sąd Najwyższy w wyroku z 04.09.2007 r., I UK 90/07). Wynika z nich, że nie można żądać zwrotu świadczeń nienależnie pobranych, gdy doszło do wypłaty świadczenia nienależnego wskutek błędnego wyliczenia (przez organ) wysokości świadczenia w decyzji o jego przyznaniu (uchwała Sądu Najwyższego z 21.05.1984 r., III UZP 20/84); gdy organ rentowy wypłacał emeryturę wyższą od przysługującej na skutek (swojego) błędu (wyrok Sądu Najwyższego z 26.06.1985 r., II URN 98/85).

Organ rentowy może domagać się zwrotu nienależnie pobranego świadczenia tylko wówczas, gdy ubezpieczonemu można przypisać złą wolę. W tym kontekście uznano, że błędne podanie wysokości zarobków pracownika w zaświadczeniu wydanym przez zakład pracy nie upoważnia organu rentowego do żądania od pracownika zwrotu nadpłaconego świadczenia rentowego, chyba że pracownikowi można przypisać złą wolę w korzystaniu z takiego zaświadczenia (wyrok Trybunału Ubezpieczeń Społecznych z 27.05.1966 r., I TR 49/66). Organ rentowy nie może żądać zwrotu sumy nadpłaconej skutkiem tego, że po wyroku sądu wyższej instancji, zmieniającym wyrok sądu pierwszej instancji, nie wydał nowej decyzji zgodnej z wyrokiem sądu wyższej instancji, lecz wypłacał nadal rentę w wysokości ustalonej wyrokiem sądu pierwszej instancji (wyrok Trybunału Ubezpieczeń Społecznych z 28.09.1966 r., I TR 895/66).

Przyjmuje się, że obowiązek zwrotu obciąża tylko tego, kto przyjął świadczenie w złej wierze, wiedząc, że mu się nie należy, co dotyczy zarówno osoby, która została pouczona o okolicznościach, w jakich nie powinna pobierać świadczeń, jak też tej osoby, która uzyskała świadczenia na podstawie nieprawdziwych zeznań lub dokumentów albo w innych przypadkach świadomego wprowadzenia w błąd instytucji ubezpieczeniowej. Wypłacenie świadczenia w sposób, na który nie miała wpływu wina świadczeniobiorcy, nie uzasadnia powstania po stronie osoby ubezpieczonej obowiązku zwrotu nienależnie pobranego świadczenia (por. wyroki Trybunału Ubezpieczeń Społecznych z 11.01.1966 r., III TR 1492/65; z 24.06.1965 r., III TR 86/65 oraz z 19.07.1965 r., III TR 2439/64; wyroki Sądu Najwyższego - z 28.07.1977 r., II UR 5/77; z 16.02.1987 r., II URN 16/87).

W orzecznictwie podkreśla się, że „zasady ochrony praw nabytych” nie stosuje się wobec osoby, która uzyskała prawo do świadczenia z ubezpieczenia społecznego w wyniku wprowadzenia w błąd organu rentowego lub innego jej bezprawnego działania, a świadczenia wypłacone w takiej sytuacji podlegają zwrotowi w trybie przepisów dotyczących ubezpieczeń społecznych (wyrok Sądu Najwyższego z 20.05.1997 r., II UKN 128/97).

Przedstawione orzeczenia oraz zawarta w nich zasadniczo zbieżna wykładnia i argumentacja pozwalają na przyjęcie, że nienależnie pobrane świadczenie w rozumieniu art. 138 ust. 2 pkt 1 ustawy o emeryturach i rentach (bo o ten przypadek chodzi w rozpoznawanej sprawie), to świadczenie wypłacone mimo zaistnienia okoliczności powodujących ustanie lub zawieszenie prawa do świadczeń albo wstrzymanie ich wypłaty w całości lub w części (świadczenie nienależne, nieprzysługujące), na skutek okoliczności leżących po stronie ubezpieczonego. Inaczej mówiąc, nie można przyjąć, aby doszło do nienależnego pobrania świadczenia, jeżeli jego wypłata (mimo zaistnienia wskazanych okoliczności) nastąpiła z przyczyn niezależnych od ubezpieczonej. Mogą to być zarówno przyczyny leżące po stronie organu rentowego (błąd), ale także okoliczności niezależne od organu (np. wniosek komornika, zaświadczenie pracodawcy). W rozpoznawanej sprawie mamy do czynienia z przypadkiem, gdy wypłata nienależnego świadczenia dokonana została, gdy ubezpieczona cofnęła wniosku o podjęcie wypłaty emerytury, ale jednocześnie w sierpniu 2015 r. ubezpieczona złożyła ponowny wniosek o naliczenie i wypłacenie emerytury. Powyższe dyspozycje ubezpieczonej

wynikały z pouczenia dokonanego przez pracownika ZUS, który wyjaśnił, że najmniej korzystnym dla ubezpieczonej miesiącem przy ustalaniu wysokości emerytury jest czerwiec. Jednocześnie jednak ubezpieczona nie została pouczona o konsekwencjach cofnięcia wniosku z 13.07.2015 r., a zwłaszcza o braku podstaw prawnych do wypłaty świadczeń i do konieczności zwrotu świadczeń za czerwiec i lipiec 2015 r.

Na podstawie art. 138 ust. 2 pkt 1 ustawy o emeryturach i rentach z FUS można żądać zwrotu świadczenia, jeżeli osoba pobierająca była pouczona o braku prawa do ich pobierania. Pouczenie musi być należyte, czyli wyczerpująco i wyraźnie wskazujące okoliczności, w jakich dochodzi do nienależnego pobrania świadczenia, dokonane w taki sposób, aby było zrozumiałe dla osoby, do której jest skierowane. Pouczenie nie może być abstrakcyjne, obciążone brakiem konkretności, a w szczególności nie może odnosić się do wszystkich hipotetycznych okoliczności powodujących ustanie prawa do świadczeń (por. wyroki Sądu Najwyższego z 17.11.1995 r., II URN 46/95; z 17.02.2005 r., II UK 440/03 i z 14.03.2006 r., I UK 161/05).

Ubezpieczona w powyższym zakresie w ogóle nie została pouczona, co oznacza, że nie powstał obowiązek zwrotu wypłaconych jej świadczeń, objętych zaskarżoną decyzją.

Z powyższych względów Sąd Apelacyjny na podstawie art. 385 k.p.c. apelacje oddalił.

SSA Maria Sałańska-Szumakowicz SSA Maciej Piankowski SSA Barbara Mazur